

SVENSKA
 FORNMINNESFÖRENINGENS
 TIDSKRIFT.

SJUNDE BANDET.

3:e häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
BÆHRENDTZ, F. J., Fynd från den äldre jernåldern i Kalmar län. I. Med 9 fig.	215.
SCHÜCK, HENRIK, En romersk statyett, funnen i svensk jord. Med 2 fig.	238.
BRATE, ERIK, Tyska runinskrifter.	247.
EKHOFF, EMIL, Tveene sköldar från slutet af medeltiden. Med 6 fig.	263.
LOOSTRÖM, L., Christoffer Eichhorn och hans samlingar.	286.

Svenska Fornminnesföreningens styrelse och ledamöter den 1 februari 1890.

Tyska runinskrifter.

Af

Erik Brate.

Rudolf Henning, *Die deutschen Runendenkmäler*. Mit 4 Tafeln und 20 Holzschnitten. Mit Unterstützung der K. Preuss. Akademie der Wissenschaften. Strassburg, Karl J. Trübner, 1889.

Det är visserligen icke svenska fornminnen, som detta verk behandlar, men kännedom om dess innehåll är icke desto mindre af betydelse för en riktig uppfattning af vår forntid. Ett af mig i ett föregående häfte af denna tidskrift refererad arbete, *Die Runenschrift* af prof. L. Wimmer i Köpenhamn, har visat, att runorna upptagits från det latinska alfabetet och redogjort för deras ytterligare utveckling inom Norden. Det måste hafva varit någon af de romarne närmare boende, fastlandets germanska stammar, som ombildat det latinska alfabetet till runor, och genom en eller flera af de fastlandsgermanska stammarne måste runkunskapen hafva passerat, innan den nådde Norden. Funnes alltså runinskrifter af synnerligen hög ålder från fastlandets germaner, skulle man af dessa kunna hoppas viktiga fingervisningar om runskriftens uppkomst; yngre runinskrifter från dessa folk skulle möjligen vittna om fortvaron af den förbindelse med Nordens folk, som förde kunskapen om runskriften till dessa. Prof. Henning anser sig också genom sitt arbete hafva vunnit resultat af båda dessa slag. Äfven i och för sig torde inskrifterna vara af intresse för mången af tidskriftens läsare.

Begreppet »tyska runinskrifter» fattas af förf. i en något vidsträckt bemärkelse; det betyder runinskrifter tillhörande fastlandets germaner, således icke blott förfäderna till nutidens tyskar, utan alla germaner utom Englands och Skandinaviens innebyggare.

Förf. har haft fullt klart för sig, hvilka uppgifter förelågo honom, och han har löst dessa uppgifter på ett förtjenstfullt sätt. Först och främst gällde det att fastställa, hvad som var ristadt i inskrifterna, inskrifternas läsning. Denna uppgift sätter förf. i främsta rummet, granskar fördenskull inskrifterna flera gånger, tager hänsyn till afvikande uppfattningar och beskriver inskrifternas särskilda tecken i synnerhet, då inskriftens nuvarande förvaringsort inger farhåga för dess säkerhet. I afseende på fastställandet af inskrifternas läsning synes efter detta arbete intet återstå att göra. Inskrifternas tydning ämnade förf. först underlåta, men fann vid närmare eftertanke, att äfven den var hans uppgift, och grep sig an dermed oaktadt dess svårighet. För tydningen har det emellanåt varit nödigt att göra utflykter på det språkliga och arkeologiska området och att upptaga föregående tolkningar eller tänkbara möjligheter till vederläggning, innan det resultat vanns, vid hvilket förf. stannat. Hela detta invecklade tillvägagående synes mig hafva skett med en fullt vetenskaplig metod, och de vunna tydningarna visa alltså, hur långt man med metodiskt arbete kan komma i den vägen. Därmed är dock icke sagdt, att inskrifternas tydning är avslutad, och det är intet förringande af prof. Hennings förtjenst att säga så. Trots den metodiska tydningen är ju möjligheten dock ej utesluten, att andra forskare i andra tankeförbindelser kunna komma att se inskrifterna i en annan dager, att språkvetenskapens framsteg kunna vara af betydelse för tolkningen och framför allt, att nya fynd kunna kasta ljus öfver de gamla.

I det följande skall jag utan att ingå i någon diskussion lemna ett referat af de hufvudsakliga resultat, till hvilka prof. Henning kommit i sitt arbete. För motiveringen af resultaten får jag däremot hänvisa till arbetet själf.

I hvilka germanska stammars språk runinskrifterna äro affattade, bestämmes dels på grund af språkformen dels på grund af fyndorten för det föremål, som bär inskriften. I den följande korta redogörelsen torde inskrifterna lämpligast ordnas efter denna stamtillhörighet, ehuru jag ock med en romersk siffra inom parentes vid hvar inskrift skall angifva dess ordningsnummer i Hennings framställning.

Författaren indelar först inskrifterna i en östlig och en vestlig grupp, motsvarande de germanska fornspråkens indelning i östgermanska och vestgermanska, ehuru inskrifterna blott tillhöra fast-

landets germaner. Den östliga gruppen innefattar gotiska, burgundiska och rugiska (?) inskrifter, den vestliga frankiska, allemanniska och longobardisk-sachsiska (?) inskrifter. Detta är tillika en indelning i en äldre och en yngre grupp, den östliga gruppens inskrifter tillhöra 200- till 500-talen efter Kristus (tredje till sjette århundradet), men den vestliga gruppens 500- till 700-talen (sjette till åttonde århundradet).

I. Den östliga gruppen.

A. Gotiska inskrifter.

1. Spjutspetsen från Kowel. (I).

Spjutspetsen är upplöjd ur marken 1858 i Suszyczno i kretsen Kowel, guvernementet Volhynien, Ryssland. Inskriften är *tilarids*, ristadt från höger till venster. Ordet är ett sammansatt mansnamn i nom. sg. Dess första led *tila-* förefinnes i got. adj. *ga-tils* »tjenlig, lämplig», i sv. prep. *till*, som sålunda egentligen betyder »lämplig för» och ty. *Ziel*. Den senare delen förekommer blott i smsg. och sammanhänges med vb. »rida». Namnet skulle af Wulfila skrivas **Tilareifs*. Författaren anser ristningens skiljaktigheter, *i* för *ei* och *ds* för *ps*, anmärkningsvärda och anser till och med ristningens *ds* som ett bevis för att got. *d* var explosiva, icke spirant. Anmälaren finner intet anmärkningsvärdt i någotdera; att Wulfilas *ei* är en beteckning af *i*, är väl icke tvifvelaktigt, och det är då icke underligt, att *i*-runan användes till dess beteckning; att *ds* blef ristadt för *ps* synes förklarligt nog i ett ord, som hade *d* åtminstone framför vokal i gen. och dat. sg. och denna ristning synes svårigen kunna brukas som bevis mot att got. *d* var spirant. Fyndorten ligger på gränsen af Weichsels och Dniepers flodområde, på goternas väg från Östersjön till Svarta hafvet på 200-talet.

2. Guldringen från Pietroassa. (III).

Pietroassa är en by på berget Istriza, en utlöpare i s.o. från de Transsylvanska alperna, och tillhörande distriktet Buzéo af Rumänien. Under ett kalkstensblock hittades 1837 tätt under jordytan ringen jämte en af många dyrbara föremål bestående skatt. Fyndet kom till museet i Bukarest. Därifrån har det stulits två gånger. Ringens inskrift har förstörts, men kan fastställas på grund af äldre publikationer.

Inskriften går från venster till höger utan ordåtskilnad, men uppdelas i **gutanio wi hailag**. *Gutanio* är nom. sg. neutr. svag. dekl. af ett adj., som hos Wulfila skulle skrivas **gutaneis* »gotisk». I stället för **wi** skulle man vänta **wih**; *h* skall möjligen suppleras genom omtagning af *h* i början af **hailag**; eljest finnas exempel i de gotiska handskrifterna på utelemnande af slutljudande *h*. Ordet igenfinnes i fe. *weoh, weg, wih, wig* »idolum, sacrum», fs. *weg, wih*, fht. *wih*, isl. *vé*. Betydelserna af ordet äro »helig plats; föremål som står under gudarnes skydd». Den senare betydelsen föreligger här, preciserad till »tempelgods». Det tredje ordet *hailag* är nom. sg. neutr. stark dekl. af ordet »helig», som då ännu måste hafva haft sin ursprungliga, hedniska betydelse »okränkbar genom gudarnes skydd». Inskriftens öfversättning blifver alltså: »det gotiska heliga tempelgodset». Inskriften kan icke vara äldre än midten af 200-talet e. Kr., då goterna år 238 för första gången omnämnas vid Svarta hafvets norra kust, och icke yngre än midten af 400-talet, då äfven östgoterna lemna dessa trakter, sedan vestgoterna redan 412 dragit vesterut. Särskildt förleder fyndortens läge till det antagandet, att skatten nedlagts, då vestgoten Athanarik med sitt folk år 376 vek undan för hunnerna till de Transsylvanska bergen. De öfriga föremålen i skatten synas vara tillverkade vid Svarta hafvets norra kust af barbarer eller pontiska greker, att döma af deras utseende. Sedan de vid goternas ankomst till dessa trakter fallit i dessas händer, hafva de af dem helgats åt gudarne. Då skatten gömdes undan fienden, försågs ringen med sin inskrift, som skulle upplysa finnaren om att det vore ett helgerån, som ådrog gudarnes hämd, att vidröra skatten.

B. Burgundiska inskrifter.

1. Spjutspetsen från Müncheberg. (II).

Müncheberg ligger öster om Berlin i kretsen Lebus af Mark Brandenburg i Preussen. Spjutspetsen hittades jemte några andra föremål 1865 ett par fot under marken i en kulle, som bortskaffades vid jernvägsstationens anläggning, och öfverlemnades till den Verein für Heimathskunde in Müncheberg tillhörande samlingen. Fyndstället synes hafva varit en krigares graf. Spjutspetsens ornamentering visar en i ögonen fallande öfverensstämmelse med spjutspetsen från Kowel. Inskriften läses från höger till venster och

är *rañna*. Med ñ betecknar jag i brist på annan typ den runa, som har ljudvärdet *ng*. Ristningen läses *rañinga*; ristaren har ansett ett särskildt tecken för *i* öfverflödigt, då namnet på runan ñ började med *ing-*. Inskriften utgör ett namn med den patronymiska afledningens *-ing-*. Det låge närmast till hands att antaga, det namnet stode i nom. sg. likasom *tilarids* på Kowel-spjutet, hvilket dock är möjligt blott, om ordet är ett svagt mask. Nu böjas dock afledningens med *-ing-* i de forngermanska språken regelbundet som starka mask. I denna dekl. stämmer, åtminstone efter got. deklinationen, ingen annan form med ristningen än dat. sg. och förf. antar således, att inskriften betyder »åt Ranings». Namnets stamstavelse antages sammanhänga med isl. *rani* »tryne; spetsen af svinfylkingen». Namn, sammansatta med denna stam, anföras isynnerhet från södra Frankrike och Spanien, de af vestgoterna intagna områdena. Det är ovisst, om *Ranings* är härleddt från sådana sammansatta namn eller utgör den till egennamn öfvergångna appellativa beteckningen för en krigare i svinfylkingens tryne. För bestämmande af inskriftens ålder finnas få stöddepunkter. De i samma graf hittade föremålen tyda på romerskt inflytande. Författaren ifrågasätter 200-talet eller möjligen 300-talet. Egarens nationalitet kan ej heller med visshet bestämmas, men torde snarast hafva varit burgundisk, möjligen vestgotisk.

2 (?). Spjutspetsen från Torcello. (II a).

I museet i Torcello vid Venedig finnes en spjutspets, hvars ornamentik och inskrift uppenbarligen äro efterbildningar af Müncheberg-spjutet eller ett dess motstycke. Inskriften förefaller att vara en kopia, utförd utan begrepp om förebildens betydelse; de två första runorna afvika nämligen betydligt från Müncheberg-spjutets och särskildt visar den andra en rent af oriktig form. Den stora öfverensstämmelsen mellan två till fyndorten så vidt skilda föremål har ledt till antagandet att spjutspetsen i Torcello vore en modern förfalskning. Möjligheten att så är, måste man hålla öppen, men Henning anför också många omständigheter, som tala emot en förfalskning. Öfverensstämmelsen kunde förklaras deraf, att under folkvandringarnas tid germanska skaror och höfdingar tågat förbi Aquileja och Torcello.¹

¹ Att spjutspetsen från Torcello är ett modernt arbete, torde numera vara den allmänna åsikten, sedan man lärt känna ett par andra spjut-

3. Brakteaten från Wapno. (XII).

Byn Wapno ligger mellan Wongrowitz och Exin, s. om Netze, i preussiska provinsen Posen. Brakteaten hittades i en graf 1852 (eller 1850) och finnes i Kongl. museet i Berlin. Inskriften **sabar** går från höger till venster och utgör ett mansnamn, som ursprungligen var ett adj. **sabaraz* med betydelsen »klok». Formen visar inverkan af den i got. verkande ljudlagen, att slutljudande *z* bortfaller omedelbart efter *r*. Deraf framgår, att brakteaten icke är nordisk, men han kan därför mycket väl tillhöra de med goterna närbeslägtade burgunderna. Brakteaten tillhör rimligtvis 300- eller 400-talet.

4. Spännet från Charnay. (IV).

Charnay ligger i dep. Saône et Loire i Frankrike, nära föreningspunkten mellan Doubs och Saône, alltså i det rike, med hvars grundande burgunderna avslutade sina vandringar. Spännet, af massivt silfver, hittades jemte mycket annat grafgoods i ett stort grafväld i hvilket gräfningar anställdes år 1832 och följande år af hr Baudot. Spännet förvaras i Baudots enskilda samling i Dijon. Grafväldet har nyttjats till begravningsplats under lång tid, senast, som det synes, i slutet af 500-talet e. Kr. Spännet tillhör en typ, som synes hafva utbildat sig under 400- och 500-talen.

Hufvuddelen af inskriften befinner sig på undersidan af den rektangulära platta, vid hvilken nålen är fästad, tre runor stå efter kanten af spännets smalare del och ett par midt på denna. De sista äro tydligen ristade af en mindre öfvad hand än den öfriga inskriften. Inskriften börjar tydligen med de 20 första runorna af den äldre runraden utefter plattans långsida. Skiljetecken, bestående af fyra små streck öfver hvarandra, finnas efter runraden och på tvenne ställen i det följande. Inskriften är (högra kortsidan): **∫uƿfnƿai ∫id** (venstra kortsidan): **dan ∫ kiano** (den smalare delens kant): **∫ia**. Det första ordet är 3 sg. pres. konj. af ett verb, sammansatt af *finþan* »finna» och den partikel som ingår i got. *unþa-þliuhan* »und-

spetsar af brons med runinskrift, i afseende på hvilka ej ringaste tvifvel kan finnas derom, att de äro i senaste tid gjorda efterbildningar efter Müncheberger-spetsen. Se *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, 1887, sid. 177 o. följ.

fly», fe. *ūð-genge* »bortgående» och betyder »bort, ända till slut». Formens betydelse är alltså »utfinne fullständigt!» *iddan* är gen. sg. af ett mansnamn efter svaga dekl., som är en i fht. som *Hiddo*, *Hitto*, uppträdande förkortad form af namn, sammansatta med *hild*. *Kiano* är nom. sg. af ordet »qvinna», som i got. heter *kwino*. *ſia* läser förf. *eia*, hvars *e* är ett ljud mellan *e* och *i*, och fattar det som got. *ija* ack. pl. neutr. af tredje personens personalpronomen eller ack. sg. fem., om ordet »runa» i bet. »runskrift» underförstås. Inskriften betyder alltså: »Må hustrun till Idda fullständigt utfinna dem (runorna)!» Ristaren har skänkt Iddas hustru spännet, ristat runraden derpå jemte en önskan, att hon måtte lära sig bruka den, och hon har på midten af spännets smalare del sökt efterbilda runradens två första runor, men misslyckats i försöket. Inskriftens språkformer visa flerfaldig inverkan af traktens romanska uttal. Af detta beror *upfinpai* för *unþfinpai*, *iddan* för *hiddan*, *kiano* för *kweno*; förmodligen ock *eia*, om sådant uttal är riktigt, för got. *ija*, ty svårligen kan man med förf. i det genom *eia* antydda uttalet se en äldre form än got. *ija*.

C. Rugiska inskrifter (?).

De tre hithörande föremålen befinna sig i Kungl. museet i Berlin. De hafva förut tillhört herr Friedländer i Berlin, som köpt dem derstädes. Guldringen uppgafs vara från Pommern, lerhufvudet från Hinterpommern, guldbrakteatens hemort är alldeles obekant.

1. Den Friedländerska guldbrakteaten i Berlins museum. (XIII).

Inskriften är **waiga**, läst från venster till höger, hvilket antages vara ett mansnamn i nom. sg. svag dekl., identiskt med fht. *Weiko*. Efter namnet finnes ett korsformigt skiljetecken.

2. Guldringen i Berlins museum. (XI).

Inskriften är dels **alu**, läst från höger till venster, hvilket antages vara en magisk formel, uppkommen genom efterbildning af lat. *salus*, som förekom på romerska mynt, dels en samstafva runa, som Wimmer antager vara **al**, begynnelsebokstäfverna af **alu**, men Henning anser för ett monogram, möjligen för ett fht. *Il(l)o* motsvarande namn.

3. Lerhufvudet i Berlins museum. (XVI).

Inskriften består af sex runor. På hufvudets hjässa står **u**, att läsa från venster till höger, om man utgår från lerhufvudets ansigte. Samma ställning intager runan **f** på lerhufvudets fot midt under ansigtet. På foten befinna sig ock de öfriga runorna **l g j a**, men riktade åt motsatt håll från höger till venster. Runan **g** ser ut som ett grekiskt stort gamma, och det är med tvekan förf. föreslår att fatta den som **g**. Så uppkommer läsningen **fulgja**, sedan hjäsassens **u** insatts efter **f**. Detta tyder förf. som en motsvarighet till isl. *fylgja* »skyddsande, genius» och antager, att germanerna liksom romarne i bild framställt och dyrkat familjefaderns genius och att det brända lerhufvudet är en sådan bild af en genius. Derjemte hänvisas på den »afgud, gjord i människoskepnad af ler eller deg», som omtalas i Eidsivathings Kristenrätt kap. 24.

Åldern af dessa rugiska (?) inskrifter ifrågasättes med tvekan vara 300- eller 400-talet.

II. Den vestliga gruppen.

A. Frankiska inskrifter.

1. Spännet från Osthofen. (V).

Osthofen är en by norr om Worms. Spännet, som blott är halft, hittades 1854 vid husbyggnad och öfverlemnades till Centralmuseum i Mainz.

Inskriften är mycket skadad. Den läses från venster till höger. Blott på ett ställe kan ett skiljetecken skönjas. De otydliga runorna betecknas här med de olika möjligheterna inom () eller med — och inskriften är då följande:

go — — † **furad** (l, i, a?, w?, e?) (o?) **d** (l, a, e) — **o f** (i, a?) **leg**. På den här angifna tredje och fjerde runornas plats hafva möjligen tre runor funnits. Följande tydning föreslås med tvekan: **go** — — är *goda* eller *gode* dat. sg. af ordet »gud». **furad** är en form med parasitisk vokal mellan *r* och *d* af det ord, som i fht. heter *furt*, tyska *Furt* i *Frank-furt*, *Er-furt*, fe. eng. *ford*, jfr *Ox-ford*, got. *ga-faurds*. Ordet betyder »vadställe», men har haft en allmännare betydelse »väg, »bana», hvilken förekommer emellanåt äfven i senare tid. (l, i, a?, w?, e?) (o?) **d** (l, a, e) — **o** läses **lodaro**, som är gen.

pl. af *lodar*, fht. *lotar*, hvilket väl ursprungligen var ett adj., men redan tidigt förekommer som neutr. subst. Ordet betyder »strunt, fåfänglighet», synes ock betyda »besvärjelse för uppväckande af döda» och är i allmänhet en beteckning af hedniskt väsen som fåfängligt i motsats till kristendomen. Sista ordet är antingen **fileg** 2 sg. imperativ eller **faleg** 1 eller 3 sg. pret. indikativ af det verb, som i got. heter *filhan*, fht. *felhan*, isl. *fela* och betyder dels »dölja» dels »anförtro». I båda fallen är *e* en parasitisk hjälpvokal och *g* öfverfördt från de former, som enligt Verners lag skulle hafva *g*. Läses *fileg* som imperativ blifver inskriftens betydelse: »Anförtro (den jordiska) fåfänglighetens väg i Guds skydd!» Antages *faleg* preteritum som det riktiga, blir öfvers. »jag (han) anförtrodde» i stället för »anförtro».

2. Spännet från Freilaubersheim. (VI).

Freilaubersheim ligger omkring en mil s.o. från Kreuznach, som är beläget vid Rhens biflod från venster, Nahe, i preussiska Rhenprovinzen. Spännet hittades under gräfningar i ett forntida grafält, utförda åren 1872—73 och 1876 och tillhör Centralmuseet i Mainz. Graffältet synes hafva nyttjats i andra hälften af 500-talet och under 600-talet. Inskriften består af två rader, en öfre och en undre, båda att läsa från venster till höger och med ordskillnaden i regel angifven genom skiljetecken af två streck öfver hvarandra. Den öfre raden är sedan länge riktigt läst och tolkad. Läsningen är **boso ; wraet runa**. Mansnamnet Boso förekommer ofta. *wraet* är 3 sg. pret. ind. af *writan* »rista, skrifva», jfr. e. *to write*. *runa* är antingen ack. pl. eller med kollektiv betydelse ack. sg. af ordet *runa*. Andra radens läsning är svårare; förf. anser sig kunna läsa **þk' dabſna ; go — d — þk** är *þik* »dig». **dabſna** transskriberas *Dafena* och är ett qvinnonamn i nom. sg. hörande till ett i fht. uppvisadt mansnamn *Tado*; jfr. merovingiska *Baudenus* af *Baudo* m. fl. Det sista ordet utfylles antingen till **go(l)d(a)** 3 sg. pret. af *göljan* »helsa» eller till **go(d)d(a)** 3 sg. pret. af **gōdian*, isl. *gōða* »skänka». Hela inskriftens öfversättning är alltså: »Boso ristade runorna; dig, Dathena, helsade han» eller »begåfvade han (med spännet)». I den isl. poetiska Eddan afser vb. *gōða* uteslutande brudens förseende med utstyrsel från fädernehemmet.

3. Spännet från Friedberg. (X).

Friedberg ligger i Wetterau, Hessen-Darmstadt. Spännet hittades i en graf i närheten år 1886 och tillhör finnaren herr A. Diefenbach. Inskriften är **Duruþhild**, ett qvinnonamn, fht. *Thrudhild*; det runstungna namnets första *u* är alltså en parasitisk hjälpvokal.

Dessa frankiska inskrifter 1—3 tillhöra 500—600-talen. Till 700-talet hör deremot

4. Spännet från Ems. (IX).

Spännet, hvaraf blott hälften finnes, hittades år 1878 vid byn Ems invid badorten af samma namn vid Lahn i Rhenprovinsen och tillhör nu herr A. Vogelsberger i Ems. Spännet visar fullkomlig öfverensstämmelse både i utseende och storlek med det yngre Nordendorfspännet (VIII), och af jämförelse med detta framgår, att inskriftens ord äro fullständigt bevarade. På högra sidan om nålhylsan står **ubada**, på den venstra **madan**, båda läsas från venster åt höger. Det förra ordet är *Wada*, ett qvinnonamn i nom. sg. svag dekl., det senare dat. sg. af mansnamnet *Mado* svag dekl. Ristningen **ubada** för *Wada* har motstycken i yngre gotiska skrifningar *Uadamirus* för *Wadamirus* (år 683), *Ubimar* för *Wimar* (år 688), och beror på att dels *w* uttalades som eng. *w* och *b* särskildt i denna trakts språk hade ett närliggande uttal. Inskriften betyder alltså: »Wada åt Mado».

B. Alemanniska inskrifter.

1. Större spännet från Nordendorf. (VII).

Nordendorf ligger i Baiern mellan Augsburg och Donauwörth inom den gamla alemanniska dialektens område. Spännet hittades under gräfningar i ett graffält åren 1843 och 1844 och tillhör liksom det mindre runristade spännet (VIII) museet i Augsburg. De i graffältet gjorda fynden visa, att graffältet nyttjades under sjette till och med åttonde århundradet. I början af 500-talet inkallades de af Klodvig slagna alemannerna till denna trakt af Teodorik, och graffältet tillhör säkerligen detta folk.

Inskriften består af två hufvuddelar. Runorna läsas från venster åt höger. Den ena hufvuddelen består af tre rader, den första **loga þore**, den andra **wodan**, den tredje **wigiþonar**. Öfver *o* i **þonar**

och utgående från dess venstra hörn finnes ett **l**, hvilket förf. anser för en senare tillsats och lemnar utan afseende. **loga** antages vara ack. sg. af ett på grund af fris. *lōgia* »gifta bort» antaget fem. subst. med betydelsen »giftermål», hvilket sannolikt bör ansättas som *lōga*, mindre sannolikt *loga*. *þore* är 2 sg. imperativ af ett med isl. *þora* »töras» formelt identiskt verb, men som till betydelsen måste hafva stått isl. *þyrja* »ila, tränga framåt» närmare. Här antages *þore* betyda »vinna genom framilande» och syfta på det urtidsbruk, hvaraf ock namnet bröllop kommit, att brudgummen måste vinna sin brud genom seger i en kapplöpning. *Wodan* är det forntyska namnet på guden Oden, hvilken anropas om hjälp i kapplöpningen, liksom *þonar* det forntyska namnet på Tor. *wigi* är 2 sg. imperativ af ordet »viga, helga», isl. *vígja*, fht. fs. *wihian*. Tydningen af inskriftens första hufvuddel är alltså: »Vinn genom framilande giftermålet, Wodan! Helga (det) Thonar!» Inskriftens andra hufvuddel är **awa leubwini**. *Awa* är ett vanligt qvinnonamn i nom. sg. Det följande läses *Leubwini* och fattas som dat. sg. af namnet *Leubwini*. Grundformen i dat. sg. af mask. i-stammar har varit *-winiji*, som förf. antar hafva förblifvit trestafvigt äfven efter bortfallet af *j* och här föreligga, utom att möjligen det sista *i* försvagats till **ſ**, ett ljud mellan *i* och *e*. Inskriftens andra hufvuddel betyder alltså: »Awa åt Leubwini». I **wigi þonar** har det senare *i* ett bistreck, så att det liknar **u**. Förf. anser detta vara senare tillkommet genom kristen hand för att åstadkomma ordet **gub**, »Gud» uti inskriften och sålunda mildra dess hedniska karakter, något som ej förefaller mycket sannolikt. Nära Nordendorf ligger ett forntida Donarsberg, hvars namn ännu bevaras i ortnamnet Donsbergerhof. Detta namn vittnar om dyrkan af Thonar och bekräftar inskriftens tolkning.

2. Mindre spännet från Nordendorf. (VIII).

Inskriften är **birlnioelk**. **birlnio** uppfattas som *birlinio*, noggrannare skulle väl förf. säga *birlinnio*, dat. sg. af **birlin* »skänkfrun» fem. till ett på grund af fe. *byr(e)le* »munsänk» antaget forntyskt **birili*. **elk** är nom. sg. af ordet »elg», brukadt som mansnamn. Formelt är namnet den fht. mosvarigheten till isl. *elgr*, icke någon af de eljest vanliga fht. formerna *elch*, *elaho*. Namnet sammanhänger sannolikt med namnet på det $\frac{3}{8}$ mil från graffältet belägna Ellgau, på 1100-talet Eligin, Elgen, stamsäte för en ätt Elgen. Inskriftens öfversättning är sålunda: »Elk åt skänkfrun». Inskriften tillhör

säkert 700-talet. Äldre kan den ej vara, då *elk* visar den fht. ljudskridningen *g* till *k*, icke heller yngre, då inskriften har *birlin(n)io*, icke *birlinno*.

C. Longobardisk-sachsiska inskrifter (?).

1—4. Brakteaterna från Dannenberg. (XIV).

Dannenberg ligger i Hannover vid Elbe. På allmänningen, som tillhör den närliggande byn Nebenstedt, hittades år 1859 på ett sumpigt ställe 1 fot under marken 11 guldrakteater jemte förrostadt jern. Fyra af brakteaterna hafva runinskrift. De befinna sig nu i provinsmuseum i Hannover. Inskrifterna på tre af brakteaterna antagas vara otydbara och vanställda efterbildningar af äldre original. Inskriften på den fjerde läser förf. som **glǽargiz rǽurgz**. Den första delen antages vara ett sammansatt mansnamn *Gleargiz*, hvars första led hör till fe. *gleo*, *gliu*, isl. *glý* »sällskapsnöje», urgerm. **glewi*, gen. **glewiis* och den andra adj. »arg», som här visar sig som i-stam, i den gamla betydelsen »oduglig»; hela namnets betydelse varder alltså »en vid sällskapsnöjen oduglig man», alltså motsatsen till meroving. *Gleobald*. Emellertid påpekar förf. att saknaden af stamutljudet gör tydningen betänkelig. Den andra delen antages stå för *reuragaz*, en afledning, som hör till got. *riurs* »förgänglig», isl. *rýrr* »svag, ringa». Hela inskriftens tydning är således: »Gleargiz den svage». Då runorna på de öfriga brakteaterna i fyndet visat sig meningslösa, synes man kunna misstänka, att förhållandet är det samma med denna.

5. Brakteaten från Heide. (XV).

Brakteaten tillhör Hamburgs Museum für Kunst und Gewerbe och härstammar från en grafhög vid Heide i Dithmarschen, Holstein. Inskriften är **alu**, att läsa från venster till höger.

Dessa brakteater antages tillhöra 500- eller 600-talen.

Tvenne andra inskrifter behandlar förf. särskildt. Den ena finnes på ett spänne från Engers vid Neuwied, som köptes 1885 af en handlande i Mainz för museet i Worms. Spännet tillhör 700- eller 800-talet. Dess inskrift, som upptäcktes under rosten, är **leub**, hvars **e** har en mycket ovanlig form. Ett sådant egennamn skulle vara ovanligt för denna tid, möjligen är ristningen ofullständig och

afser ett sammansatt egennamn. Dock är inskriftens äkthet tvifvelaktig. Säkert förfalskad synes inskriften på spännet från Kehrlich vid Andernach vara, hvilket erhöles af herr Naue 1886 vid Rhen. Äfven denna inskrift upptäcktes under rosten. Inskriften är **wodana*ailag**, hvilket uppenbarligen skall betyda »helgad åt Wodan». Förfalskningen framgår dels af att den särskildt nordiska h-runan användts, dels af att ordet »helig» användts i en betydelse, som det aldrig egde under hednisk tid.

Efter en kort öfversigt af de i de tolkade runinskrifterna förekommande språkformernas ljudlära och formlära och några anmärkningar om inskrifternas ordställning öfvergår förf. till de runologiska resultat, som synas honom framgå af inskrifternas undersökning. I afseende på inskrifternas allmänna anordning kan det vara att fästa sig vid, om inskriften läses åt höger eller åt venster, om och hurudana skiljetecken finnas och om ristningen begränsas af linier.

I fastlandets inskrifter förekomma liksom i de nordiska både inskrifter, som äro riktade åt höger, och sådana riktade åt venster. Wimmer anser, att båda riktningarne varit samtidiga och brukade om hvarandra, men att riktningen åt höger är den ursprungliga, eftersom romerska och galliska inskrifter hafva sådan riktning. Bland fastlandets runinskrifter hafva de, som tillhöra den östra gruppen och kunna antagas vara fria från påverkan af de klassiska folkens skriftsed, riktningen åt venster, den vestra gruppens inskrifter äro alla riktade åt höger. I sammanhang dermed påpekar förf., hursom de äldsta svenska runinskrifterna, som Wimmer räknar till 400- och 500-talen, äro öfvervägande riktade åt venster (Lindholm, Tanum, Berga, Vånga, Krogstad, Möjebro, men åt höger Varnum, såsom de något yngre Skåång, Skärkind, Etelhem), att i Norge de båda äldsta skedenas inskrifter (Einang, Valsfjord, Strand, Torvik, Tomstad, Elgesem; Tune är bustrophedon) äro riktade åt venster, hvaremot de åt höger äro något yngre (Bö, Stenstad, Belland, Bratsberg, Veblungsnäs), men att de i Danmark och Slesvig funna äro nästan lika uteslutande riktade åt höger som de vesttyska. Då fastlandets äldsta inskrifter alltså äro riktade åt venster, ser det snarare ut, som om denna riktning varit den ursprungliga; dock är materialet ännu väl litet för att draga säkra slutsatser.

Skiljetecken saknas i den östra gruppen af fastlandets inskrifter, blott den Friedländerska brakteaten i Berlin har ett litet stående kors efter inskriften; skiljetecknen i den vestra gruppens inskrifter

utgöras af öfver hvarandra ställda punkter eller små streck. Det korsformiga skiljetecknet förekommer då och då både i äldre och yngre latinska inskrifter. De öfver hvarandra ställda punkterna saknas alldeles i de äldre latinska och galliska inskrifterna, uppträda i yngre galliska kristna inskrifter och blifva mycket vanliga med karolingiska tiden; äldsta daterbara exemplet synes vara inskr. i Vaison år 519. De nordiska inskrifterna gruppera sig i afseende på skiljetecknen ungefärligen på samma sätt som i afseende på inskriftens riktning. De svenska inskrifternas skiljetecken, då sådana förekomma, kunna sammanställas med de latinska tecknen, blott några få (Varnum, den skånska Lindholm-ormen och Vadstena-brakteaten) hafva öfver hvarandra stående punkter. I Norge finnas öfver hvarandra ställda punkter blott i de sydligaste inskrifterna. I Danmark är detta slag af skiljetecken det enda. Infattningslinierna gifva ingen hållpunkt för gruppering.

I afseende på de särskilda runorna är bestämmandet af ljudvärdet på **ǰ** först och främst värdt uppmärksamhet. I den östliga gruppen af fastlandets inskrifter förekommer **ǰ** blott på Charnay-spännets, (**ǰia**), hvilket ju till fyndort och tid tillhör den vestliga gruppen, såvida icke **ǰ** ingår i samstafva runan på guldringen i Berlin (XI). I den vestliga gruppens inskrifter förekommer den på spännets från Freilaubersheim (**daǰna**) och det större från Nordendorf (**leubwiniǰ**) och på två af brakteaterna från Dannenberg. I England förekommer **ǰ** i åtskilliga inskrifter, men i ord af klar betydelse blott på Ruthwell-korset (**almeǰtig**) och i en inskrift från Dover (**gǰselheard**). Fornengelska omskrifningar gifva runan än värdet *eo* än *i*. Af detta material drager förf. den slutsatsen, att **ǰ** betecknar ett ljud, som hade beröringspunkter ued *e* och *i*, men låg närmare *i*, alltså ett slutet *e*, som han tecknar *e*, enär det med runan **e** betecknade ljudet var ett öppet *e*-ljud. Äfven i denna fråga torde vi böra vänta utslaget af framtida fynd. Runan **ǰ** antages vara en modifikation af *i*-runan.

Runornas former äro i allmänhet de normala, som tillhöra runraden på 24 tecken, se denna tidskrift 7:de bandet, s. 2; men åtskilliga varianter anser förf. vara af betydelse. Af **u** finnes på ringen från Pietroassa **Λ** för det normala **U**. Möjligen är **Λ** det äldre, motsvarande det latinska **V**, som är förherskande i alla äldre inskrifter, hvaremot **U** kunde härstamma från en annan variant. Af *r*-runan finnas många varianter, som möjligen kunna tydas från

inverkan af olika latinska R. Runan **k** har jemte formen **κ**, som härstammar från lat. C, på det mindre Nordendorf-spännnet (700-talet) formen **Υ**, hvilken förf. förmodar härstamma från lat. K och möjligen ock föreligga stupad i Charnay-spännets **κ**. **H h** har en biform med dubbelt mellanstreck i inskrifterna från Charnay och Friedberg samt fornengelska inskrifter och jemte **† n** finnes **þ** på spännnet från Ems och det yngre Nordendorf-spännnet, som båda tillhöra 700-talet.¹ Jemte **↑ t** har Kowel-spjutet **T**, hvilken form förf. anser för den äldre, då den mera öfverensstämmer med förebilden lat. T. På runan **Ɔ** skiljas trianglarne genom ett mellanrum på stafven uti inskrifterna från Charnay, Freilaubersheim och de båda från Nordendorf; förf. påpekar, som en märklig fortsättning i Norden af denna beteckningsegenhet hos den vestliga gruppen, att också den skånska Lindholm-ormen har ett sådant **b**. Af runan **d** anser förf. en äldre gestalt föreligga i den rektangulära formen **□** på Kowel-spjutet och antager, att den kommer från lat. D; Wimmer utgår från normalformen **𐌆**, hvilken han säger vara en sammanställning **þ ɔ** hvaremot lat. D gifvit upphof åt runan **þ**. Freilaubersheim-spännnet har en annan variant gemensam med fornengelska inskrifter. Derjemte må nämnas den på lerhufvudet i Berlin förekommande runan, till formen lik grek. stora gamma, som förf. antager betyda *g*.

Angående runskriftens upprinnelse uttalar förf. några förmodanden. De äldsta inskrifterna tillhöra goter, burgunder och rugier(?), och man kunde därför vara böjd att antaga, det runinskriften uppkommit hos de närmare Östersjön boende stammarne, senast i andra årh. efter Kristus. Från dessa utbredde den sig dels åt Norden, der den fortlefde ostördt, dels till vestgermanerna, hos hvilka kunskapen nästan förlorades under folkvandringens orostid, tills den blomstrade upp ånyo på den tid, som den vestliga gruppens inskrifter tillhöra. Enligt förf. behöfver man icke antaga, att runorna med ens kommit i sitt normala skick; runornas normalformer kunna emellanåt vara alster af en utveckling hos germanerna, och deras ordningsföljd i runraden samt namngifning kunna också hafva upp-

¹ I afseende på frågan om den ålder, som professor Henning anser de särskilda inskrifterna hafva, torde böra anmärkas, att hans uppgifter härom väl öfverensstämma med nu gängse åsigtter, men att de i många fall torde vara ett eller ett par århundraden för sena.

kommit senare än runorna sjelfva. Runornas källa anser förf. det latinska alfabetet väl i allmänhet vara, men anser dock, att man bör lemna derhän, om icke också det grekiska haft inflytande på runskriften. Detta inflytande kunde tänkas utgå från gallerna, som äldst begagnade grekiska alfabetet, men detta är ej sannolikt, då de väl redan vid runornas bildning uppgifvit detta för det latinska; förf. nämner dock, att grekiska tecken finnas jemte latinska på mynt ännu i första årh. efter hela romerska gränsen från Gallien till Pannonien. Än mindre afgjordt anser förf., huruvida icke runskriften kunnat röna inflytande från grekernas skrift, då germanerna kommo i beröring med dessa sjelfva.

Äfven till en nordisk runinskrifts tydning, den svenska brakteatens från Tjörkö, lemna prof. Henning ett bidrag s. 123. Dess inskrift slutar med **wlhakurne**, hvilket Bugge utfyllt **walhakurne** och öfversatt som ett ortnamn »Walkorn». Henning anser ordet vara en beteckning för brakteaten, utfyller det på samma sätt och anser liksom Bugge första leden i smsg., *walha-*, vara stammen till det adj., som betyder »välsk, keltisk». Den andra delen anser han vara lat. *cōrōna*, som upptagits af forngermanerna och blifvit neutr. liksom lat. *mensa*, *lucerna* äro neutr. i got. *mēs* och *lukarn*. Brakteaten skulle alltså hafva kallats »välsk krona». Namnet kunde tänkas föranledt af att kanten på de äldre mynten ofta företedde något kranslikt i sitt utseende. Snarare torde dock, enligt förf., lat. *cōrōna* hafva upptagits som beteckning för den hufvudbonad, som de på brakteaterna präglade hufvudena bära och deraf blifvit en beteckning för hela brakteaten. Lat. *cōrōna* har sålunda vid upptagandet flyttat tonvigten till första stafvelsen, på grund hvaraf andra stafvelsens långa vokal förkortats ända derhän, att den slutligen bortfallit.